(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

2019-11-SCR-627

झोनल मॅनेजर, बँक ऑफ इंडिया, झोनल कार्यालय, कोची आणि इतर

विरुद्ध

आर्या के. बाबू आणि इतर

(दिवाणी अपील क्रमांक - ६२०६/२०१९)

०८ ऑगस्ट, २०१९

[न्यायमूर्ती आर.भानुमति आणि न्यायमूर्ती ए. एस. बोपण्णा]

सेवाविषयक विधी - नोकरभरती – नोकरभरतीच्या अधिसूचनेनंतर पात्रता/निकषांमध्ये बदल – प्रतिवादी क्रमांक २- आयबीपीएसने ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर (स्केल-१) पदासाठी अधिसूचना जारी केली होती. अधिसूचनेत 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' मध्ये पदवी असलेल्या पदवीधरांची आवश्यकता होती – निवड प्रक्रिया हाती घेण्यात आली आणि खासगी उत्तरवादीची तात्पुरती निवड झाली – तथापि, त्यांच्या कागदपत्रांच्या पडताळणीनंतर, त्यांची निवड रद्द करण्यात आली, कारण खासगी उत्तरवादीकडे अधिसूचनेत विहित केलेली पात्रता नव्हती. कारण खासगी उत्तरवादीकडे 'फॉरेस्ट्री' मध्ये पदवी होती – रिट याचिका – उच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, खासगी

उत्तरवादीची पात्रता योग्य होती – याशिवाय, कृषी आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालयाने ही चूक लक्षात घेतली की, देशात ॲग्रो-फॉरेस्ट्रीमध्ये ४ वर्षांचा बॅचलर प्रोग्राम उपलब्ध नाही आणि असे सुचवण्यात आले की, ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसरच्या पदासाठी बी.एस्सी (फॉरेस्ट्री) पदवीचा विचार केला जावा – त्यानुसार, १६.०१.२०१६ रोजी एक सुधारणा पत्र जारी करण्यात आले – या पार्श्वभूमीवर, उच्च न्यायालयाने खासगी उत्तरवादीचे समाप्ती आदेश रद्द केले. – अपील, अधिनिर्णित केले: जर नोकरभरतीच्या अधिसूचनेनंतर पात्रता/निकषांमध्ये बदल झाला असेल, परंतु निवड प्रक्रिया पूर्ण होण्यापूर्वी आणि नियोक्ता/नोकरभरती संस्था हा बदल स्वीकारू इच्छित असेल, तर नियोक्त्याने अधिसूचनेत बदल समाविष्ट करणारे सुधारणा पत्र जारी करणे आणि बदललेल्या निकषांनुसार पात्र असलेल्यांकडून अर्ज मागवणे आणि त्यांचा विचार मूळ अधिसूचनेला प्रतिसाद म्हणून प्राप्त झालेल्या अर्जांसह करणे बंधनकारक आहे – या प्रकरणात, खासगी उत्तरवादीना अनुक्रमे १७.०९.२०१५ आणि २९.०५.२०१५ रोजी नियुक्तीपत्रे जारी करण्यात आली होती, त्यानंतर १६.०१.२०१६ रोजी सामान्य सुधारणा पत्राद्वारे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) ही पात्रता समाविष्ट करून बदल करण्यात आला, जो त्या दिवसापासून प्रभावी असेल आणि त्या पात्रतेनुसार असलेल्या सर्वांना संधी प्रदान करेल – त्यामुळे, अशा परिस्थितीत पात्रतेचा बदल, ज्यामुळे खासगी उत्तरवादीची पात्रता नंतर समाविष्ट होते, त्याचा फायदा केवळ त्यांनाच मिळू शकत नाही, जेव्हा इतर अनेक जण

ज्यांनी अर्ज करू शकले असते त्यांना तसे करण्यापासून रोखले गेले – अशा परिस्थितीत, उच्च न्यायालयाचे आदेश रद्द करण्यात येत आहेत.

सेवाविषयक विधी - नोकरभरती – न्यायालयाची पात्रतेच्या समकक्षतेची तरतूद करण्याची शक्ती – निर्णय: शैक्षणिक पात्रतेच्या समकक्षतेचा प्रश्न हा तांत्रिक प्रश्न आहे, जो संबंधित शैक्षणिक मानकांचे आणि त्या पात्रतेच्या व्यावहारिक उपलब्धींचे योग्य मूल्यांकन आणि मूल्यमापन यावर आधारित आहे. जिथे सरकारचा निर्णय हा तज्ञ समितीच्या शिफारशीवर आधारित आहे, ज्यांच्याकडे अशी कार्ये पार पाडण्यासाठी आवश्यक ज्ञान, कौशल्य आणि तज्ञता आहे, तिथे न्यायालय, संबंधित माहितीशिवाय आणि समकक्षता ठरविण्यासाठी आवश्यक तांत्रिक अंतर्दृष्टीच्या अभावी, सरकारच्या निर्णयाला सहजासहजी हस्तक्षेप करणार नाही.

अपील मंजूर करताना, न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले कि –

१. जर मोहम्मद सोहराब खान विरुद्ध अलिगढ मुस्लिम युनिव्हर्सिटी आणि इतर या प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय विचारात घेतला, तर हे स्पष्ट आहे की, नियोक्त्याच्या कृतीच्या योग्यतेची तपासणी करताना अधिसूचनेत प्रकाशित पात्रता निकष पवित्र मानले जातील, कारण जर पात्रता निकषांमध्ये मध्यंतरी बदल स्वीकारला गेला आणि केवळ न्यायालयासमोर असलेल्या याचिकाकर्त्यांना त्याचा लाभ मिळाला, तर ज्यांच्याकडे अशी पात्रता आहे परंतु त्यांनी अर्ज केला नाही अशा इतरांना अन्याय होईल, कारण त्यांना माहित होते की, त्यांच्याकडे अधिसूचनेत मागितलेली पात्रता नाही,

जरी त्यांच्याकडे दुसरी पदवी असली तरी. त्यामुळे, जर अधिसूचना जारी झाल्यानंतर पात्रता/निकषांमध्ये बदल झाला, परंतु निवड प्रक्रिया पूर्ण होण्यापूर्वी आणि नियोक्ता/नोकरभरती संस्था हा बदल स्वीकारू इच्छित असेल, तर नियोक्त्याने अधिसूचनेत बदल समाविष्ट करणारे सुधारणा पत्र जारी करणे आणि बदललेल्या निकषांनुसार पात्र असलेल्यांकडून अर्ज मागवणे आणि त्यांचा विचार मूळ अधिसूचनेला प्रतिसाद म्हणून प्राप्त झालेल्या अर्जांसह करणे बंधनकारक आहे. न्यायालयाने विचार करताना हेच तत्त्व लागू होईल. [परिच्छेद १४][६३७-सी-एफ]

२. या पार्श्वभूमीवर या प्रकरणातील तथ्यांचा विचार केल्यास, हे उघड होईल की, बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मध्ये पदवी आवश्यक असल्याची अधिसूचना १७.११.२०१४ रोजी जारी करण्यात आली होती आणि येथील खासगी उत्तरवादीना अनुक्रमे १७.०९.२०१५ आणि २९.०५.२०१५ रोजी नियुक्तीपत्रे जारी झाली तेव्हा निवड प्रक्रिया पूर्ण झाली होती. त्या तारखेला अधिसूचनेनुसार बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) असलेल्या उमेदवारांची आवश्यकता होती, परंतु खासगी प्रतिवादी बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) मध्ये पदवीधर होते आणि त्यामुळे ते अर्ज करण्यास पात्र नव्हते. त्यानंतर १६.०१.२०१६ रोजी सामान्य सुधारणा पत्राद्वारे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) ही पात्रता समाविष्ट करून बदल करण्यात आला, जो त्या दिवसापासून प्रभावी असेल आणि त्या पात्रतेनुसार असलेल्या सर्वांना संधी प्रदान करेल. त्यामुळे, अशा प्रकरणांमध्ये पात्रतेचा बदल, ज्यामुळे खासगी उत्तरवादीची पात्रता नंतर समाविष्ट होते, त्याचा फायदा केवळ त्यांनाच मिळू शकत

नाही, जेव्हा इतर अनेक जण ज्यांनी अर्ज करू शकले असते त्यांना तसे करण्यापासून रोखले गेले. [परिच्छेद १५][६३७-जी-एच; ६३८-ए-बी]

३. पुढे, शैक्षणिक पात्रतेच्या समकक्षतेची तरतूद करणे हे न्यायालयाचे काम नाही, कारण हा मुद्दा सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाने अपीलकर्त्यांनी अवलंबलेल्या मोहम्मद शुजात अली आणि इतर विरुद्ध भारत सरकार आणि इतर या प्रकरणातील निर्णयात स्पष्ट केला आहे, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की, शैक्षणिक पात्रतेच्या समकक्षतेचा प्रश्न हा तांत्रिक प्रश्न आहे, जो संबंधित शैक्षणिक मानकांचे आणि त्या पात्रतेच्या व्यावहारिक उपलब्धींचे योग्य मूल्यांकन आणि मूल्यमापन यावर आधारित आहे. जिथे सरकारचा निर्णय हा तज्ञ समितीच्या शिफारशीवर आधारित आहे, ज्यांच्याकडे अशी कार्ये पार पाडण्यासाठी आवश्यक ज्ञान, कौशल्य आणि तज्ञता आहे, तिथे न्यायालय, संबंधित माहितीशिवाय आणि समकक्षता ठरविण्यासाठी आवश्यक तांत्रिक अंतर्दृष्टीच्या अभावी, सरकारच्या निर्णयाला सहजासहजी हस्तक्षेप करणार नाही. [परिच्छेद १६][६३८-बी-डी]

४. या पार्श्वभूमीवर, जरी सध्याच्या तथ्यांमध्ये खासगी प्रतिवादींकडे असलेली पात्रता ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसरच्या पदासाठी नोकरभरतीसाठी समाविष्ट करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे, तरीही नोकरभरती अधिसूचनेच्या तारखेला ती त्यात समाविष्ट नव्हती, जी वरील कारणांमुळे न्यायालयाद्वारे पूर्वलक्षी प्रभावाने बदलली जाऊ शकत नाही. त्यामुळे, अशा परिस्थितीत, सध्याच्या तथ्यांमध्ये, उच्च न्यायालयाचा निष्कर्ष योग्य ठरला नाही. [परिच्छेद १७] [६३८-ई-एफ]

मोहम्मद शुजात अली आणि इतर विरुद्ध भारत सरकार आणि इतर

(१९७५) ३ एससीसी ७६: [१९७५] १ एससीआर ४४९ – याचे अनुसरण केले. मोहम्मद सोहराब खान विरुद्ध अलिगढ मुस्लिम युनिव्हर्सिटी आणि इतर **(२००९) ४ एससीसी ५५५: [२००९] २ एससीआर ९०७ – यावर अवलंबून.**

किशोर देवरामजी गहाणे विरुद्ध इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकिंग पर्सनल सिलेक्शन आणि इतर **(बॉम्बे उच्च न्यायालय, नागपूर खंडपीठ, नागपूर येथे ०९.०२.२०१६ रोजी दिलेला निकाल, रिट याचिका (सी) क्रमांक ४८२३/२०१५) – संदर्भित केले.**

निर्णय विधी संदर्भ

[२००९] २ एससीआर ९०७ भर दिला परिच्छेद १४

[१९७५] १ एससीआर ४४९ अनुसरण केले परिच्छेद १६

दिवाणी अपीलीय अधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक - ६२०६/२०१९

केरळ उच्च न्यायालय, एर्नाकुलम येथील रिट अपील क्रमांक ३१३/२०१६ मध्ये दिनांक २४.०५.२०१६ च्या निकाल आणि आदेशापासून, .

सह

दिवाणी अपील क्रमांक ६२०७/२०१९.

उपस्थित असलेल्या पक्षांसाठी: ए. बी. डायल, वरिष्ठ वकील, राजेश कुमार-आय, अनंत गौतम, कु. साक्षी गौर, कु. खुशबू अग्रवाल, सोरभ दहिया, विभू शर्मा, अनमोल मेहता (मेसर्स मित्तर अँड मित्तर कंपनीसाठी), राजीव नंदा, कु. अनन्या दत्ता मजुमदार, कलीश्वरम राज, कु. रोमशा राज, निशे रजेन शॉन्कर, सुविदत्त एम.एस., जगत अरोरा, रजत अरोरा, कु. रितू अरोरा, अनुव्रत शर्मा.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय **न्यायमूर्ती: ए. एस. बोपण्णा** यांनी दिला:

१. अनुमती देण्यात आली.

२. दिवाणी अपील (एसएलपी(सी) क्रमांक १६५६७/२०१६) मध्ये अपीलकर्ता-बँक ऑफ इंडिया या न्यायालयासमोर केरळ उच्च न्यायालय, एर्नाकुलम येथील रिट अपील क्रमांक ३१३/२०१६ मधील २४.०५.२०१६ च्या आदेशाला आव्हान देत आहे. सदर अपील रिट याचिका (सी) क्रमांक ३९०८३/२०१५ मधील विद्वान एकल न्यायाधीशाने २०.०१.२०१६ रोजी दिलेल्या आदेशाविरुद्ध दाखल करण्यात आली होती, ज्यामध्ये रिट याचिका मंजूर करण्यात आली होती. एसएलपी(सी) क्रमांक २४७६४/२०१६ मधून उद्भवलेल्या अपीलमध्ये अपीलकर्ता-सिंडिकेट बँक लि. रिट अपील क्रमांक ४०४/२०१६ मधील २४.०५.२०१६ च्या आदेशाला आव्हान देत आहे, ज्यामध्ये केरळ उच्च

न्यायालयाच्या खंडपीठाने रिट याचिका (सी) क्रमांक १७४०३/२०१५ मधील विद्वान एकल न्यायाधीशाने २०.१२.२०१६ रोजी दिलेला आदेश कायम ठेवला होता.

३. जरी या दोन अपीलांमध्ये पक्षकार भिन्न असले, तरी विचारार्थ असलेला प्रश्न दोन्ही अपीलांमध्ये समान आहे आणि उच्च न्यायालयाने या अपीलांचा सामायिक आदेशाद्वारे निपटारा केल्याने, या दोन अपीलांचा एकत्रितपणे विचार करून आणि सामायिक आदेशाद्वारे निपटारा करण्यात येत आहे. तथ्यांचे वर्णन करण्यासाठी, एसएलपी(सी) क्रमांक १६५६७/२०१६ मधील प्रकरणातील तथ्यांचा विचार केला जात आहे. बँकिंग क्षेत्रातील नोकरभरतीसाठी, येथील प्रतिवादी क्रमांक २, भारतीय बँकिंग कार्मिक निवड संस्था ("आयबीपीएस" संक्षेपाने) योग्य अधिसूचना जारी करून नोकरभरती प्रक्रिया हाती घेते.

४. या प्रकरणातील तथ्यांनुसार, १७.११.२०१४ रोजी अधिसूचना जारी करून इच्छुक उमेदवारांकडून त्यात जाहिरात केलेल्या विविध पदांसाठी अर्ज मागविण्यात आले होते. येथील विचार ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर (स्केल १) या पदाच्या नोकरभरतीशी संबंधित आहे. या दोन्ही अपीलांमधील खासगी प्रतिवादी या पदासाठी अर्जदार आहेत. निवड प्रक्रिया हाती घेण्यात आली आणि या दोन्ही अपीलांमधील खासगी प्रतिवादींची त्यांच्या कागदपत्रांच्या पडताळणीस अधीन राहून तात्पुरती निवड झाली आणि त्यानुसार आयबीपीएसने त्यांना येथील संबंधित अपीलकर्ता बँकांना वाटप केले. तथापि, येथील खासगी प्रतिवादींची निवड रद्द करण्यात आली, कारण त्यांच्याकडे नियुक्तीसाठी

अधिसूचनेत विहित केलेली पात्रता नव्हती. यासंबंधी खासगी प्रतिवादींनी अशा कारवाईने पीडित झाल्याचा दावा करत केरळ उच्च न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशासमोर वर नमूद केलेल्या रिट याचिकांमध्ये समाप्ती आदेशांना आव्हान दिले होते.

५. विद्वान एकल न्यायाधीशाने अधिसूचनेत 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' मध्ये पदवी असलेल्या पदवीधरांची आवश्यकता असल्याचे लक्षात घेऊन, येथील खासगी प्रतिवादींनी 'फॉरेस्ट्री' मध्ये ४ वर्षांची पदवी प्राप्त केली होती आणि ती पुरेशी आहे असा निर्णय दिला. या संदर्भात, विद्वान एकल न्यायाधीशाने लक्षात घेतले की, देशात 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' साठी ४ वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम उपलब्ध नाही आणि या पार्श्वभूमीवर येथील खासगी प्रतिवादींनी अवलंबलेल्या भारतीय कृषी संशोधन परिषदेच्या ('आयसीएआर' संक्षेपाने) माहितीचा उल्लेख करून, त्या संस्थेनुसार, कृषीच्या व्याख्येत 'फॉरेस्ट्री' चा समावेश आहे. या पार्श्वभूमीवर, ही योग्य पात्रता असल्याचे आढळून येथील खासगी प्रतिवादींच्या बाजूने विचार केला गेला. याशिवाय, कृषी आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालय तसेच वित्त मंत्रालयाने नंतर ही चूक लक्षात घेतली की, देशात 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' मध्ये ४ वर्षांचा अभ्यासक्रम नाही आणि 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' हा विषय आयसीएआरने मान्यताप्राप्त बी.एस्सी. फॉरेस्ट्रीच्या अभ्यासक्रमात सर्वसमावेशकपणे समाविष्ट आहे आणि तो बँकेतील ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसरच्या पदासाठी पात्रता म्हणून विचारात घेतला जाऊ शकतो. या पार्श्वभूमीवर, या सर्व बाबींचा विचार करून येथील खासगी प्रतिवादींना

जारी केलेले नियुक्ती ऑफर मागे घेण्याचे समाप्ती आदेश रद्द करण्यात आले आणि येथील अपीलकर्त्यांना खासगी प्रतिवादींना सेवेत परत घेण्याचे निर्देश देण्यात आले.

६. येथील अपीलकर्त्यांनी विद्वान एकल न्यायाधीशाच्या या निर्णयाने पीडित झाल्याचा दावा करत वर उल्लेखित अपीलांमध्ये खंडपीठासमोर याचिका दाखल केली. खंडपीठानेही या बाबींची दखल घेतली आणि या संदर्भात विद्वान एकल न्यायाधीशाने केलेला विचार कायम ठेवला. रिट अपीलच्या कार्यवाहीदरम्यान, येथील अपीलकर्त्यांनी बॉम्बे उच्च न्यायालय, नागपूर खंडपीठ, नागपूर येथे ०९.०२.२०१६ रोजी दिलेल्या **किशोर देवरामजी गहाणे विरुद्ध इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकिंग पर्सनल सिलेक्शन आणि इतर** या रिट याचिका (सी) क्रमांक ४८२३/२०१५ मधील निकालाचा आधार घेतला. हा निकाल उद्धृत करण्यात आला कारण 'ॲग्रो-फॉरेस्ट्री' च्या पात्रतेशी संबंधित हाच मुद्दा विचारासाठी आला होता आणि या पार्श्वभूमीवर येथेही दखल घेण्यात आली की, १६.०१.२०१६ रोजी एक सुधारणा पत्र जारी करण्यात आले होते, ज्यामुळे फॉरेस्ट्री, ॲग्रिकल्चरल बायोटेक्नॉलॉजी, फूड सायन्स आणि ॲग्रिकल्चरल बिझनेस मॅनेजमेंटमधील ४ वर्षांची बी.एस्सी. पदवी ही ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर (स्केल-१) च्या नियुक्तीसाठी मान्यताप्राप्त शैक्षणिक पात्रता म्हणून समाविष्ट करण्यात आली. अशा परिस्थितीत, त्या प्रकरणात लक्षात आले की, जाहिरात २०१५ ची होती तर सुधारणा पत्र १६.०१.२०१६ रोजी जारी करण्यात आले आणि या दृष्टिकोनातून नागपूर खंडपीठाच्या खंडपीठाने अधिसूचनेत नमूद केलेली पात्रता संबंधित आहे असे मानून तेथील याचिकाकर्त्याला

दिलासा नाकारला. केरळ उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने या प्रकरणात मात्र, या मताशी आदरपूर्वक असहमती दर्शवली आणि विद्वान एकल न्यायाधीशाने दिलेला आदेश कायम ठेवत येथील अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेली अपील फेटाळली. या पार्श्वभूमीवर अपीलकर्ते या न्यायालयासमोर आहेत.

७. वरील पार्श्वभूमीवर आम्ही एसएलपी(सी) क्रमांक २४७६४/२०१६ मधून उद्भवलेल्या अपीलमध्ये विद्वान वरिष्ठ वकील श्री ए .बी. डायल, एसएलपी(सी) क्रमांक १६५६७/२०१६ मधून उद्भवलेल्या अपीलमध्ये विद्वान वकील श्री राजेश कुमार तसेच प्रतिवादींसाठी अनुक्रमे विद्वान वकील श्री कलीश्वरम राज आणि श्री जगत अरोरा यांचे म्हणणे ऐकले. आम्ही अपील कागदपत्रांचा तसेच उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आव्हानित निकालांचा अभ्यास केला.

८. जरी व्यापक युक्तिवाद मांडले गेले असले तरी हा मुद्दा अत्यंत मर्यादित स्वरूपात आहे. विचारार्थ असलेला प्रश्न असा आहे की, नोकरभरती अधिसूचनेत विहित केलेल्या पात्रतेला समकक्ष घोषित करण्यासाठी दुसऱ्या पात्रतेला समकक्षता प्रदान करण्याचे कार्य न्यायालये करणे योग्य ठरेल का, जरी अशी पात्रतेची समकक्षता नियोक्त्याने जाहीर केलेली नसली तरी बाह्य घटकांचा विचार करून. दुसरा मुद्दा असा आहे की, नोकरभरती अधिसूचना जारी झाल्यानंतर नव्याने पात्र ठरलेली कोणतीही विशिष्ट शैक्षणिक पात्रता त्या नोकरभरती प्रक्रियेच्या संदर्भात पूर्वलक्षी प्रभावाने विचारात घेतली जाऊ शकते का, जी अशा अतिरिक्त शैक्षणिक पात्रतेला पात्र ठरविण्यापूर्वी सुरू झाली आहे आणि त्या

अधिसूचनेच्या संदर्भातील नोकरभरती प्रक्रिया आधीच पूर्ण झाली आहे. या पार्श्वभूमीवर या प्रकरणात या बाबींची तपासणी आवश्यक आहे.

९. ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर (स्केल-१) या पदासाठी १७.११.२०१४ रोजी जारी केलेल्या अधिसूचनेत विहित केलेली पात्रता खालीलप्रमाणे आहे:

> "४ वर्षांची पदवी (पदवी) कृषी/ फलोत्पादन/ पशुसंवर्धन/ पशुवैद्यकशास्त्र/ दुग्धविज्ञान/ कृषी अभियांत्रिकी/ मत्स्यविज्ञान/ मत्स्यसंवर्धन/ कृषी विपणन आणि सहकार/ सहकार आणि बँकिंग/ ॲग्रो-फॉरेस्ट्री मध्ये."
>
> (भर देण्यात आलेला)

१०. येथील खासगी प्रतिवादींनी २४.११.२०१४ रोजी सदर अधिसूचनेला प्रतिसाद म्हणून अर्ज केला होता आणि एसएलपी (सी) क्रमांक १६५६७/२०१६ मधून उद्भवलेल्या अपीलमधील खासगी प्रतिवादीने स्पष्टपणे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) ही पात्रता असल्याचे मान्य केले होते, तरीही त्याने अर्जात पात्रता म्हणून ॲग्रो-फॉरेस्ट्री असे नमूद केले होते. असो, निवड प्रक्रिया हाती घेण्यात आली आणि दोन्ही अपीलांमधील खासगी प्रतिवादींना अनुक्रमे १७.०९.२०१५ आणि २९.०५.२०१५ रोजी नियुक्तीपत्रे जारी करण्यात आली. नियुक्तीपत्रात स्पष्टपणे नमूद करण्यात आले होते की, नियुक्ती ही मूळ कागदपत्रे सादर करण्यास अधीन आहे, ज्यामध्ये पात्रतेचा पुरावा समाविष्ट आहे.

याचा उल्लेख करणे आवश्यक नाही की, पात्रतेचा पुरावा हा १७.११.२०१४ रोजीच्या अधिसूचनेत नमूद केलेल्या पात्रतेशी संबंधित आहे. तथापि, नंतर असे लक्षात आले की, तिच्याकडे बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मध्ये पदवी नाही, त्यामुळे तिला ०३.११.२०१५ रोजी कारणे दाखवा नोटीस जारी करण्यात आली आणि १०.१२.२०१५ रोजीच्या आदेशाद्वारे तिची सेवा समाप्त करण्यात आली. दुसऱ्या खासगी प्रतिवादीबाबतही असाच मार्ग अवलंबण्यात आला. हे खरे आहे की, १८.११.२०१५ रोजी कृषी आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालय, कृषी, सहकार आणि शेतकरी कल्याण विभाग (धोरण विभाग) यांनी एक कार्यालयीन निवेदन जारी केले, ज्यामध्ये देशात ॲग्रो-फॉरेस्ट्रीमध्ये ४ वर्षांचा बॅचलर प्रोग्राम उपलब्ध नसल्याची दखल घेण्यात आली आणि ॲग्रो-फॉरेस्ट्री हा विषय आयसीएआरने मान्यताप्राप्त बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) च्या अभ्यासक्रमात सर्वसमावेशकपणे समाविष्ट असल्याने, बँकेतील ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसरच्या पदासाठी बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) पदवीचा विचार करणे योग्य ठरेल असे सुचवण्यात आले. त्यानुसार, आयबीपीएसने १६.०१.२०१६ रोजी सुधारणा पत्र जारी केले. हे वादातीत आहे की, अशा निर्णयाच्या आधारे, नंतरच्या नोकरभरतीसाठी, ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर (स्केल-१) च्या नोकरभरतीसाठी बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) ही पात्रता समाविष्ट करण्यात आली.

११. तथापि, मुद्दा असा आहे की, जेव्हा सदर पात्रता या प्रकरणातील संबंधित नोकरभरती अधिसूचनेत नमूद केलेली नव्हती आणि अशा परिस्थितीत जर अधिसूचनेत

नमूद केलेली पात्रता नसलेल्या व्यक्तींची चुकीने निवड झाली, तरीही अर्ज केला आणि त्याआधारे नियुक्ती कायम ठेवली गेली, तर ज्यांच्याकडे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) पदवी होती परंतु अधिसूचनेत ती पात्रता नमूद नसल्याने अर्ज न केलेल्या इतर व्यक्तींच्या नुकसानीस कारणीभूत ठरणार नाही का? या संदर्भात, प्रथमदर्शनी हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की, अपीलकर्त्यांनी उच्च न्यायालयासमोर अवलंबलेल्या **किशोर देवरामजी गहाणे (उपरोक्त)** प्रकरणातील बॉम्बे उच्च न्यायालय, नागपूर खंडपीठाच्या निर्णयाने हा मुद्दा संबोधित केला होता, ज्यामध्ये असे ठरवण्यात आले की, जाहिरातीनंतर जारी केलेले सुधारणा पत्र फायदेशीर ठरणार नाही, कारण तेथील याचिकाकर्त्याकडे नोकरभरती अधिसूचनेत नमूद केलेली पात्रता नव्हती.

१२. तथापि, खासगी प्रतिवादींच्या विद्वान वकिलाने असा युक्तिवाद केला की, बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मधील पदवीचा अभ्यासक्रम देशात शिकवला जात नाही हे लक्षात घेऊन उच्च न्यायालयाचा निर्णय योग्य होता आणि अशा परिस्थितीत बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मध्ये ४ वर्षांची पदवी असलेल्या उमेदवारांची मागणी करणारी अधिसूचना स्वतःच चुकीची होती आणि त्यामुळे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) मधील पदवीचा विचार केला पाहिजे. विद्वान वकील बँक ऑफ इंडिया (ऑफिसर्स) सेवा नियम, १९७९ चा आधार घेतात, ज्यामध्ये खंड-१६.९ मध्ये "विशेष अधिकारी" यांचा उल्लेख आहे, ज्यामध्ये एक श्रेणी "कृषी अधिकारी" आहे, आणि त्याखालील पात्रता म्हणून कृषी आणि/किंवा संलग्न विषयांमध्ये पदवी आणि त्यानुसार नोकरभरती /बढती/रूपांतरण

असे नमूद आहे. या दृष्टिकोनातून विद्वान वकील युक्तिवाद करतात की, आयसीएआरने ०१.०४.२०१५ रोजी दिलेल्या माहितीनुसार, "कृषी" च्या व्याख्येत "फॉरेस्ट्री" चा समावेश आहे आणि अशा परिस्थितीत, जरी अधिसूचना बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मधील पदवी असलेल्या उमेदवारांची मागणी करत असली, तरी त्यात बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) चा समावेश होतो, जो कृषीचा संलग्न विषय आहे.

१३. जरी आम्ही सदर युक्तिवादाची दखल घेतली असली, तरी आम्ही तो स्वीकारण्यास असमर्थ आहोत. आम्ही अशा मताचे आहोत कारण हा सुस्थापित सिद्धांत आहे की, नियोक्त्याने अधिसूचनेत समाविष्ट न केलेल्या काही पात्रतांचा अर्थ लावणे किंवा गृहीत धरणे आणि त्यामुळे त्या समाविष्ट करणे हे न्यायालयाचे काम नाही . शिवाय, प्रतिवादींच्या विद्वान वकिलाने उल्लेख केलेले नियम हे अधिकाऱ्यांच्या बढतीसाठीचे नियम असल्याचे दिसून येते. याशिवाय, जरी जाहिरातीत विहित केलेली पात्रता नोकरभरती नियमांखालील पात्रतेच्या विरोधात असली, तरी संबंधित उमेदवाराला संधी नाकारल्याचा आरोप करून अधिसूचनेला आव्हान देणे शक्य होते . दुसरीकडे, अधिसूचनेत नमूद केलेली विशिष्ट पात्रता लक्षात घेऊन, उमेदवाराने असे गृहीत धरून की त्याच्याकडे असलेली पात्रता समकक्ष आहे आणि त्यामुळे नियुक्तीसाठी विचार करावा, हे शक्य नाही किंवा नियोक्त्याला निवड प्रक्रिया चालू असताना मध्येच आवश्यकता बदलणे किंवा अधिसूचनेत नमूद केलेली पात्रता व्यतिरिक्त इतर कोणतीही

पात्रता स्वीकारणे शक्य नाही, कारण यामुळे ती पात्रता असलेल्या परंतु ती अधिसूचनेत नमूद नसल्याने अर्ज न केलेल्या व्यक्तींना संधी नाकारली जाईल.

१४. खरं तर, अपीलकर्त्यांच्या विद्वान वकिलाने अवलंबलेल्या **मोहम्मद सोहराब खान विरुद्ध अलिगढ मुस्लिम युनिव्हर्सिटी आणि इतर** [(२००९) ४ एससीसी ५५५] या प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयामुळे ही भूमिका बळकट होते. सदर निर्णयात खालीलप्रमाणे ठरवण्यात आले आहे:

> २४. आमच्या मते, निवड समिती तसेच विद्यापीठाने निवड प्रक्रियेच्या मध्येच नियम बदलले, जे परवानगीयोग्य नव्हते. विद्यापीठाला नेहमीच त्यांच्या इच्छित शाखेत व्याख्याता म्हणून व्यक्ती नियुक्त करता येते, परंतु तसे स्पष्टपणे जाहिरातीत नमूद केले पाहिजे, जेणेकरून कोणताही गोंधळ होणार नाही आणि जे संभाव्य उमेदवार असतील त्यांना हे माहित असेल की, कोणता विषय शिकवण्यासाठी व्यक्तीची आवश्यकता आहे आणि अर्ज करण्यासाठी कोणती आवश्यक पात्रता असणे गरजेचे आहे.
>
> २५. आम्ही हे वादातीत नाही की, उमेदवारांच्या निवडीच्या बाबतीत निवड समितीचा निर्णय अंतिम असावा, परंतु त्याच वेळी, निवड समिती मनमानीपणे कार्य करू शकत नाही आणि निवड प्रक्रियेच्या मध्येच निकष/पात्रता बदलू शकत नाही. मेराजुद्दीन अहमद यांच्याकडे

शुद्ध रसायनशास्त्रात पदवी नव्हती आणि त्यामुळे उच्च न्यायालयाने योग्यपणे ठरवले की, त्यांच्याकडे रसायनशास्त्राच्या व्याख्याता पदासाठी आवश्यक किमान पात्रता नव्हती, कारण शुद्ध रसायनशास्त्र आणि औद्योगिक रसायनशास्त्र हे दोन भिन्न विषय आहेत.

२६. रसायनशास्त्रातील व्याख्याता पद भरण्यासाठी जारी करण्यात आलेली जाहिरात ही औद्योगिक रसायनशास्त्राच्या विषयातील व्यक्तीने भरता येणार नव्हती, जेव्हा जाहिरातीत स्पष्टपणे नमूद केले नव्हते की, त्या विषयातील मास्टर पदवीधारक व्यक्तीचा देखील विचार केला जाऊ शकतो. असे संभाव्य उमेदवार असू शकले असते ज्यांनी जाहिरातीतून माहिती मिळाली असती आणि त्यांना कळले असते की, औद्योगिक रसायनशास्त्र ही देखील त्या पदासाठी पात्रता आहे, तर त्यांनी त्या जाहिरात केलेल्या पदासाठी उमेदवार म्हणून अर्ज केला असता.

२७. निवड समितीने निवड प्रक्रियेच्या मध्यावधीत, जाहिरातीत नमूद केलेली आवश्यक पात्रता बदलता कामा नये आणि त्या टप्प्यावर असे ठरवता कामा नये की, औद्योगिक रसायनशास्त्रातील मास्टर पदवीधारक व्यक्ती त्या पदासाठी अधिक योग्य आहे, जेव्हा त्याबाबत कोणतीही विशिष्ट जाहिरात नव्हती. विद्यापीठ आता त्या पदासाठी शुद्ध रसायनशास्त्र शाखेतील व्यक्ती नियुक्त करत आहे, हा तथ्यच यावरून

निष्कर्ष काढतो की, जेव्हा ते पद जाहिरात केले गेले तेव्हा ते शुद्ध रसायनशास्त्र शाखेतील व्यक्तीने भरले जावे असे अपेक्षित होते.

जर वरील निर्णयाचा दृष्टिकोन ठेवला तर हे स्पष्ट आहे की, नियोक्त्याच्या कृतीच्या योग्यतेची तपासणी करताना अधिसूचनेत प्रकाशित पात्रता निकष पवित्र मानले जातील, कारण जर निवड प्रक्रियेच्या मध्येच पात्रता निकषांमध्ये बदल स्वीकारला गेला आणि केवळ न्यायालयासमोर असलेल्या याचिकाकर्त्यांना त्याचा लाभ मिळाला, तर ज्यांच्याकडे अशी पात्रता आहे परंतु त्यांनी अर्ज केला नाही अशा इतरांना अन्याय होईल, कारण त्यांना माहित होते की, त्यांच्याकडे अधिसूचनेत मागितलेली पात्रता नाही, जरी त्यांच्याकडे दुसरी पदवी असली तरी. त्यामुळे, जर अधिसूचना जारी झाल्यानंतर पात्रता/ निकषांमध्ये बदल झाला, परंतु निवड प्रक्रिया पूर्ण होण्यापूर्वी आणि नियोक्ता/नोकरभरती संस्था हा बदल स्वीकारू इच्छित असेल, तर नियोक्त्याने अधिसूचनेत बदल समाविष्ट करणारे सुधारणा पत्र जारी करणे आणि बदललेल्या निकषांनुसार पात्र असलेल्यांकडून अर्ज मागवणे आणि त्यांचा विचार मूळ अधिसूचनेला प्रतिसाद म्हणून प्राप्त झालेल्या अर्जांसह करणे बंधनकारक आहे. न्यायालयाने विचार करताना हेच तत्त्व लागू होईल.

१५. या पार्श्वभूमीवर या प्रकरणातील तथ्यांचा विचार केल्यास, हे उघड होईल की, बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) मध्ये पदवी आवश्यक असल्याची अधिसूचना १७.११.२०१४ रोजी जारी करण्यात आली होती आणि येथील खासगी प्रतिवादींना अनुक्रमे

१७.०९.२०१५ आणि २९.०५.२०१५ रोजी नियुक्तीपत्रे जारी झाली तेव्हा निवड प्रक्रिया पूर्ण झाली होती. त्या तारखेला अधिसूचनेनुसार बी.एस्सी. (ॲग्रो-फॉरेस्ट्री) असलेल्या उमेदवारांची आवश्यकता होती, परंतु खासगी प्रतिवादी बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) मध्ये पदवीधर होते आणि त्यामुळे ते अर्ज करण्यास पात्र नव्हते. त्यानंतर १६.०१.२०१६ रोजी सामान्य सुधारणा पत्राद्वारे बी.एस्सी. (फॉरेस्ट्री) ही पात्रता समाविष्ट करून बदल करण्यात आला, जो त्या दिवसापासून प्रभावी असेल आणि त्या पात्रतेनुसार असलेल्या सर्वांना संधी प्रदान करेल. त्यामुळे, अशा प्रकरणांमध्ये पात्रतेचा बदल, ज्यामुळे खासगी प्रतिवादींची पात्रता नंतर समाविष्ट होते, त्याचा फायदा केवळ त्यांनाच मिळू शकत नाही, जेव्हा इतर अनेक जण ज्यांनी अर्ज करू शकले असते त्यांना तसे करण्यापासून रोखले गेले.

१६. पुढे, शैक्षणिक पात्रतेच्या समकक्षतेची तरतूद करणे हे न्यायालयाचे काम नाही, कारण हा मुद्दा अपीलकर्त्यांच्या विद्वान वकिलाने अवलंबलेल्या मोहम्मद शुजात अली आणि इतर विरुद्ध भारत सरकार आणि इतर [(१९७५) ३ एससीसी ७६] या प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाच्या निर्णयात स्पष्ट करण्यात आला आहे, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की, शैक्षणिक पात्रतेच्या समकक्षतेचा प्रश्न हा तांत्रिक प्रश्न आहे, जो संबंधित शैक्षणिक मानकांचे आणि त्या पात्रतेच्या व्यावहारिक उपलब्धींचे योग्य मूल्यांकन आणि मूल्यमापन यावर आधारित आहे. जिथे सरकारचा निर्णय हा तज्ञ समितीच्या शिफारशीवर आधारित आहे, ज्यांच्याकडे अशी कार्ये पार पाडण्यासाठी

आवश्यक ज्ञान, कौशल्य आणि तज्ञता आहे, तिथे न्यायालय, संबंधित माहितीशिवाय आणि समकक्षता ठरविण्यासाठी आवश्यक तांत्रिक अंतर्दृष्टीच्या अभावी, सरकारच्या निर्णयाला सहजासहजी हस्तक्षेप करणार नाही.

१७. या पार्श्वभूमीवर, जरी सध्याच्या तथ्यांमध्ये येथील खासगी प्रतिवादींकडे असलेली पात्रता ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसरच्या पदासाठी नोकरभरतीसाठी समाविष्ट करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे, तरीही नोकरभरती अधिसूचनेच्या तारखेला ती त्यात समाविष्ट नव्हती, जी वरील कारणांमुळे न्यायालयाद्वारे पूर्वलक्षी प्रभावाने बदलली जाऊ शकत नाही. त्यामुळे, अशा परिस्थितीत, सध्याच्या तथ्यांमध्ये, उच्च न्यायालयाचा निष्कर्ष योग्य ठरला नाही. तथापि, आम्ही हे स्पष्ट करतो की, जरी आम्ही कायदेशीर स्थितीचा उल्लेख केला आहे आणि त्याचा येथील पक्षकारांच्या प्रकरणात उपयोग केला आहे, तरीही समान नोकरभरतीच्या बाबतीत, जर नियोक्त्यांनी स्वतः समकक्षता परवानगी दिली असेल आणि अशा नियुक्त अधिकाऱ्यांना कायम ठेवले असेल, तर या निर्णयाचा उपयोग इतक्या उशिरा अशा अधिकाऱ्यांविरुद्ध कारवाई सुरू करण्यासाठी केला जाणार नाही. वरील अधीन राहून, येथे आव्हानित केरळ उच्च न्यायालयाचे आदेश रद्द करण्यात येत आहेत.

१८. वरील निष्कर्षापर्यंत पोहोचल्यानंतर, आम्ही एसएलपी(सी) क्रमांक १६५६७/२०१६ मधून उद्भवलेल्या अपीलमधील खासगी प्रतिवादी, सौ. आर्या के. बाबू यांच्या विद्वान वकिलाच्या युक्तिवादाचीही दखल घेतो, की त्यांना सेवेतून काढून टाकल्यानंतर अत्यंत

कठीण परिस्थितीला सामोरे जावे लागले आहे, जे त्यांच्या वैयक्तिक जीवनातील काही अडचणींमुळेही आहे. जरी आम्ही नमूद केलेल्या वास्तविक परिस्थितीचा स्पष्ट उल्लेख करू इच्छित नस ل, तरी आम्हाला यावर अविश्वास ठेवण्याचे कोणतेही कारण नाही, म्हणून आम्हाला असे वाटते की, त्यांच्या बाबतीत कोणत्याही पक्षाला पूर्वग्रह न ठेवता, न्यायाच्या हितासाठी आणि पूर्ण न्याय करण्यासाठी संविधानाच्या अनुच्छेद १४२ अंतर्गत आमचा विवेकबुद्धीचा वापर करणे आवश्यक आहे. या दृष्टिकोनातून, आम्ही अपीलकर्ता बँक ऑफ इंडियाला सौ. आर्या के. बाबू यांना ॲग्रिकल्चरल फील्ड ऑफिसर किंवा त्याच्याशी समकक्ष असे इतर कोणतेही पद, जर आजच्या तारखेला रिक्त जागा उपलब्ध असेल किंवा भविष्यात उद्भवणाऱ्या रिक्त जागेवर नियुक्ती देण्याचे निर्देश देतो. या संदर्भात हे स्पष्ट करण्यात येत आहे की, ही नियुक्ती नियुक्तीच्या तारखेपासून नव्याने विचारात घेतली जाईल आणि त्यांना कोणताही पूर्वीचा लाभ मागता येणार नाही. शिवाय, हे स्पष्ट करण्यात येत आहे की, हा निर्देश या प्रकरणातील विशिष्ट तथ्ये आणि परिस्थितींच्या आधारावर जारी करण्यात आला आहे आणि याला इतर कोणत्याही प्रकरणासाठी नजीर म्हणून ग्राह्य धरले जाणार नाही.

१९. वरील निरीक्षणांच्या अधीन राहून, दोन्ही अपील मंजूर करण्यात येत आहेत, खर्चाबाबत कोणताही आदेश नाही. सर्व प्रलंबित अर्जांचा निपटारा करण्यात येत आहे.

अपील मान्य करण्यात आले.

अस्वीकरण

न्यायनिर्णयाच्या या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरता मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्याय निर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करिता वैध मानला जाईल.